

Jelisei Heikkilä

Kanonisen oikeuden lähteet ja tulkinnan problematiikkaa

Tämä katsaus koostuu otsikon mukaisesti kahdesta osiosta. Ensimmäisen tarkoituksena on esitellä yleisluontoisesti ortodoksisen kirkon kanonisen oikeuden lähteitä ja selvittää niiden historiallista taustaa. Artikkelin toinen osio esittelee kanonien tulkitsijoita, jonka jälkeen keskitytään Trullon 54. kanonin suomennoksessa esiintyvään tulkintaongelmaan.

Lähteet ja niiden historialliset taustat

Kanoneja kutsutaan usein kirkon laeiksi, jollaisia ne eräässä mielessä ovat, antavathan ne myös perustan ortodoksisen kirkon hallinnolle. Samalla on todettava, että historian aikana kirkon hallintoa on hoidettu maallisen lainsäädännön avulla, silloin kun se ei ole ollut ristiriidassa kirkon omien (hierarkisten) periaatteiden kanssa (τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἢ τάξις ἀκολουθεῖτω).¹ Kanonien päämääränä ei ole kirkon jäsenten rankaiseminen, eivätkä ne myöskään muodosta rikoslakia jo siitäkin syystä, että niiden säätämät epitimiat vaihtelevat kanonien välillä aivan liikaa. Epitimiapraksisten suuri vaihtelu hyväksyttiin synodista toiseen niitä kyseenalaistamatta.

Historiallisia olosuhteita, joissa kanonit ovat syntyneet, voidaan lähestyä ja tarkastella useasta eri näkökulmasta. Koska oikeus muokkaa visiotamme ihmiselämästä ja auttaa hahmottamaan ihmisten toimintaa, erityisesti sosiaalista ja poliittista, on seuraavassa paikallaan tuoda joitakin pelkistäviä näkökulmia itäroomalaiseen oikeuskulttuuriin.

Bysantissa siviilioikeus oli monimutkainen juridisten normien ja järjestelmien kokonaisuus niin rakenteeltaan kuin alkuperältään. Normit ja järjestelmät toimivat usein vuorovaikutuksessa, mutta saattoivat yhtä hyvin olla tapauskohtaisesti myös ristiriidassa keskenään ja jopa poissulkea toinen toisensa. Perustan tälle kokonaisuudelle muodosti laaja skaala kirjoitettuja viral-

lisiä lakeja, jotka olivat suurelta osin periytyneet Rooman imperiumin ajoilta. Kodifikaatiotyön yhteydessä bysanttilaiset juristit tarkastivat ja uudelleen arvioivat ne. Tästä johtuen oikeusnormistoon vaikuttivat lopulta paikalliset hellenistiset perinteet ja tavat sekä kirkolliset normit. Lainsäädäntövallan ja toimivallan välillä on lopulta hankala tehdä ehdotonta, selkeää eroa kirkollisen ja maallisen välillä Bysantissa. Bysanttilainen laki voitaisiin pikemmin nähdä sekavana kirkollisen ja siviililain amalgaamina. Siviilioikeus on Bysantin historian aikana kattanut laaja-alaisesti eri asioita, mukaan lukien kirkollisia. Samalla kirkolliset tuomioistuimet käsitelivät aika ajoin ei-kirkollisia asioita.²

Oikeusnormisto sai kattavan sovellusmuodon keisari Justinianos I:n vuosina 529–534 julkaistussa neliosaisessa *Corpus iuris civilis* –lakikokoelmassa, joka säilytti arvonsa ja merkityksensä koko Bysantin valtakunnan olemassaolon ajan.³ Justinianoksen lakikokoelma oli tosin massiivinen ja kirjoitettu latinaksi, jota keisarikunnan väestö ei laajemmin puhunut. Lisäksi sitä rasitti käytöstä poistettujen lakien valtava määrä. Tästä johtuen sen täytäntöön pannaaminen oli hankalaa ja käyttö lopulta vähäistä. Justinianoksen lakiin luotiin käyttöoppaat kreikan kielellä, jotka selvensivät ja tulkitsivat sitä. Kuuluisan bysantinistin I. P. Medvedevin mukaan näillä käyttöoppailla oli huomattavasti suurempi merkitys Bysantin oikeuselämälle kuin varsinaisella lakikokoelmalla.⁴ Myöhemmin tämän alustavan työn pohjalta tehtiin ensimmäiset lyhyet kreikankieliset editiot. Muun muassa 9.–10. vuosisadalla ilmestyneessä *Eclogassa*⁵ yritettiin mukauttaa Justinianoksen lakeja palvelemaan kyseisen ajan tarpeita. *Eclogan* lait olivat myös juridisesti vähemmän muodollisia ja niissä oli kiinnitetty erityistä huomiota avio- ja rikosoikeuteen. *Eclogalla* oli eittämättä suuri merkitys bysanttilaisen oikeuden kehittämisessä, se muodosti perustan myöhemmille editioille sekä muille virallisille lakikokoelmille, kuten *Basilikalle*, *Epanagogalle* ja *Prokheironille*.⁶

Bysantin oikeusnormiston hahmottamisen vaikeus liittyy olennaisesti kysymykseen oikeuskäytännöstä. Oikeuskäytännön lähteet sijaitsevat usein ei-juridisissa teoksissa kuten diplomatiikassa, kirjallisuudessa ja hagiografioissa.⁷ Athoksen luostariarkistodokumenttien julkaisut (*Actes de l'Atchos*)⁸ sekä *Konstantinopolin patriarkkojen rekisteri* (*Patriarchatsregister von Konstantinopel*)⁹ ovat merkittävällä tavalla edistäneet oikeuskäytännön hahmottamista, tosin tasapainon löytäminen on vieläkin problemaattista. Lähelle ”totuutta” päästään useimmiten käsikirjoitusten avulla käyttämällä paleografialle ja kodikologialle tyypillisiä metodeja.¹⁰ Kun tähän lisätään vielä lakiasetusten ja

normistojen ajantasaistaminen keisariaisetusten (novellojen) kautta, sekä erilaiset yksityiset valtion tunnustamat juridiset kokoomateokset, joissa heijastuvat niin Bysantin kansojen perinteet kuin uudet keskiaikaiset kvasi-feodaa-liset laitkin, jotka eivät sisältyneet viralliseen lakikokoelmaan, voidaan nähdä että Bysantissa oli vallalla ”oikeudellinen pluralismi”. Tämä moniarvoisuus merkitsi useiden, alkuperältään erilaisten oikeusjärjestelmien rinnakkaiseloa ja vuorovaikutusta.¹¹

Tässä katsauksessa ei ole tilaa laajemmalle Bysantin oikeuden esitykselle, joten tyydyn viittaamaan aikaisempiin julkaisuihin.¹² Haluaisin kuitenkin huomioida, että vaikka joidenkin kanonien kieli muistuttaa paikoin lakikieltä, tähän on historialliset syynsä. Yhteiskunta oli hierarkkinen, järjestys ja perinteet olivat arvoja, eivät vajavaisuuksia.¹³ Erään näkemyksen mukaan kirkon vahva läsnäolo Bysantin keisarikunnassa johti tilanteeseen, jossa kristinusko opetti, mitä tulee tehdä, ja laki ehdotti, kuinka toimia, jotta kristinuskon opetuksen mukainen päämäärä saavutettaisiin. Tuloksena oli jossain määrin lain kristillistäminen ja kristinuskon juridisoituminen.¹⁴ Tämän teorian valossa lakikieli oli helpoin tapa esittää dogmaattisia ja eettisiä totuuksia kirkon jäsenille. Jos kyseessä on kuitenkin ollut uskonopin perustelemisen, tinkimisvaraa kielen suhteen ei ole, eikä niin sanotun ”lakikielen” käyttäminen tee itse sisällölle vääryyttä. Jotkin kanonit ovat toki menettäneet merkityksensä nykyaikana, tai niiden käyttämä kieli on meille kaukainen ja kulttuurillisesti vieras. Mutta usein niiden lähempi tutkiminen tekee selväksi, että niillä on niin dogmaattisia kuin eettisiäkin merkityksiä jopa silloin, kun emme niitä ensi silmäyksellä huomaa.

Kanonisen oikeuden lähteet jaotellaan neljään ryhmään: 1) Apostolien kanoneihin, 2) Ekumeenisten kirkolliskokousten kanoneihin, 3) Paikallissynodien kanoneihin ja 4) Pyhien isien kanoneihin. Trullon kirkolliskokouksen toinen kanoni eritteli ja tunnusti apostolien, synodioiden ja pyhien isien kanonit kuuluvaksi yhteen kanoniseen korpukseseen.¹⁵ Kirkolliskokouksen toista kanonia voidaan pitää yhtenä tärkeimpänä kirkossamme, sillä tämän kanonin myötä sitä ennen annetut säädökset ovat saaneet yleiskirkollisen luonteen ja velvoittavuuden. Myöhemmin Nikeassa vuonna 787 järjestetty seitsemäs ekumeeninen kirkolliskokous tunnusti ensimmäisessä kanonissaan kanoniset säädökset (τῶν κανονικῶν διατάξεων), jotka apostolien (ὑπὸ τῶν [...] Ἀποστόλων), kuuden pyhän ekumeenisen kirkolliskokouksen (τῶν τε ἕξ ἁγίων οἰκουμενικῶν συνόδων), paikallisesti kokoontuneiden [kirkolliskokousten] (τῶν τοπικῶς συναθροισθεισῶν), sekä pyhien isien (τῶν ἁγίων Πατέρων) välityksellä on ilmaistu (τῶν ἐκτεθέντων).¹⁶

Ortodoksisella kirkolla ei ole kanonisen lain koodeksia, korpusta, jota voitaisiin verrata roomalaiskatolisen kirkon *Codex juris canoniciin*. Keskiajalla, jolloin kirkko eli Bysantin keisarikunnan tiukassa kehyksessä tai muissa ortodoksisissa imperiumeissa – Serbiassa, Bulgariassa ja Venäjällä – käytännön välttämättömyys johti siihen, että kirkon kanonit koottiin yhteen teokseen rinnan niiden valtiollisten lakien kanssa, jotka koskivat uskonnollisia asioita. Näitä laitoksia kutsutaan *Nomokanoneiksi*, joilla tarkoitetaan kanonien ohella kirkollisia asioita koskevia maallisia lakeja sisältäviä säännöskokoelmia.¹⁷ Varhaisimpana *Nomokanonin* editiona pidetään 14-lukuista editiota. Sen uskottiin vielä 1900-luvun alussa olevan patriarkka Fotioksen käsialaa vuosilta 882–883. Viime vuosisadan ehkä tunnetuimman bysantilaisen paleografian ja kanonisen oikeuden tuntijan Vladimir Beneševitšin ansiosta tiedämme, että kyseinen editio on noin 250 vuotta vanhempi.¹⁸ Sen arvellaan sijoittuvan 600-luvun alkupuolelle, sillä se viittaa keisari Herakleoksen kahteen novelliaan vuosilta 612 ja 629. On tosin mahdollista, että vuoden 629 novella on jälkikäteen lisätty, mikä tekee teoksen tarkan ajoittamisen hankalaksi.¹⁹ Muita tunnettuja nomokanonisia kokoelmia ovat muun muassa Mattheios Vlastaroksen *Aakkosellinen syntagma* (Σύνταγμα κατὰ στοιχείον).²⁰

Varhaisia ja myöhempiä käsikirjoituksia voidaan löytää muun muassa Ateenasta, Vatikaanista, Pariisista, Moskovasta ja Wienistä. Näiden käsikirjoitusten pohjalta on koottu joitakin kanonien kriittisiä laitoksia, joista nostaisin esille erityisesti kaksi. Ensimmäinen on Münchenin yliopiston professorin Périclès-Pierre Joannoun kokoama ja pontifikaalisen itäisen kanonisen lain kodi-fioinnin komission vuonna 1962 julkaisema *Discipline Générale Antique*. Joannoun teos pohjautuu 24 käsikirjoituksen²¹ ja Beneševitsin kokoaman Johannes Skolastikon *Synagogen*²² varaan. Beneševitsin työ jäi kesken bolševikkien määrättyä hänet Solovetskin vankileirille vuonna 1928, josta hän vapautui vuonna 1933. Hänet pidätettiin jälleen 1937 ja teloitettiin kahden pojan ja veljensä kanssa kaksi kuukautta myöhemmin.²³ *Synagoge* ei tästä johtuen sisällä Khalkedonin kirkolliskokouksen jälkeisiä kanoneja ja pyhien isien kanonitkin on koottu vain Basileios Suuren osalta. Joannou täydensi Beneševitsin työn puuttuvat osat eri käsikirjoitusten pohjalta.²⁴

Toisena voidaan mainita kuusiosainen ateenalainen *Kanonien syntagma* (Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων), jonka toimitustyöstä vastasivat kreikkalaiset G. Ralli ja M. Potli. Vuosien 1852–1859 välillä julkaistut laitokset sisältävät 14-otsakkeisen *Nomokanonin*, pyhien apostolien, paikallissynodien, ekumeenisten kirkolliskokousten, pyhien isien sekä Konstantinopolin

vuosina 869 ja 879 järjestettyjen synodioiden kanonit. Näiden lisäksi viides osa sisältää otteita *Konstantinopolin patriarkkojen rekisteristä*, Bysantin keisareiden säädöksistä ja erilaisista dokumenteista. Kuudes osa sisältää Matheios Vlastaroksen *Aakkosellisen syntagman*. Rallin ja Potlin *Kanonien syntagman* lähteenä on supeahko kokoelma käsikirjoituksia – kolme Pariisista, neljä Wienistä ja kaksi Ateenasta.²⁵ *Syntagman* päälähteeksi on valittu Trapezountassa vuonna 1779 kirjoitettu käsikirjoitus (Trebizond Codex 1311).²⁶ Kyseinen käsikirjoitus kuului Argolidaksen ja Korintoksen metropoliitta Gerasimokselle ja siirtyi tämän kuoltua G. Rallin veljenpojalle. Trapezountan koodeksi on hyvin nuori verrattuna muihin tunnettuihin, mutta se tarjoaa varsin hyvän ja suhteellisen turvallisen tekstipohjan, sillä se pohjautuu koodeksiin, jonka luultiin jo hävinneen. Sen transkription oli tehnyt lisäksi etevä kopioitsija ilman merkittäviä virheitä.²⁷ *Kanonien syntagman* merkittävin ansio – joka ei tänä päivänäkään ole menettänyt arvoaan – on kolmen ”kanonisoidun” sääntöjen tulkitsijan, Ioannis Zonaraksen, Aleksios Aristenoksen ja Theodoros Balsamonin kommentaarien lisääminen kanoneihin.

Kolme tunnustettua tulkitsijaa

Kahdettatoista vuosisataa voidaan pitää kirkko-oikeudellisesti antoisimpana, eräänlaisena kulta-aikana. Hermeneuttisen oikeudellisen filologian kentältä nousee tuona aikana esiin kolme jo mainittua, merkittävää nimeä: Zonaras, Aristenos ja Balsamon.

Zonaraksen elämänvaiheista on niukasti tietoa. Tiedetään, että hänen uransa alkoi Bysantin hovissa Aleksios Komnenoksen hallitsijakauden aikana, jossa hän toimi keisarillisen tribunaalin varapuheenjohtajana (μέγας δρογγύαριος τῆς βίγλας) ja keisarikunnan pääsihteerinä (πρωτοασηκρητής).²⁸ Hänen kirjoittamastaan historian kronikasta käy ilmi, että vaimon ja lasten kuoleman seurauksena hän vetäytyi saarella sijainneeseen luostariin kirjoitustöiden pariin.²⁹ Neokesarean kirkolliskokouksen seitsemännen kanonin pohjalta tehtyjen havaintojen perusteella voidaan olettaa, että hän sai työnsä päätökseen vuoden 1159 jälkeen, keisari Manuel Komnenoksen toisen avioliiton aikoihin.³⁰ Zonaras on analyyttinen kanonien tulkinnoissaan sekä käyttää laajasti muita teologisia lähteitä apunaan. Samaa ei voida kuitenkaan sanoa oikeudellisten lähteiden käytöstä. Zonaras lainaa kommentaareissaan ainoastaan *Basilikaa*, bysanttilaista lakikokoelmaa, mutta tuolloinkin hänen lainauksensa

ovat harvoin sanatarkkoja. Tämä seikka antaa tilaa tulkinnalle, että Zonaras olisikin lainannut lakitekstejä ulkomuististaan. Edellä mainittu on siis vain oletamus, joka ei tarkoita, etteikö Zonaraksella olisi ollut oikeustieteellistä koulutusta – päinvastoin, hänen koulutuksensa ilmenee hänen käyttämästään hermeneuttisesta metodologiasta, jota hän systemaattisesti noudatti.³¹ Zonaras ja Aristenos elivät samalla aikakaudella, vaikkakin Aristenos nuoremmasta iästään huolimatta aloitti kirjallisen tuotantonsa Zonarasta aikaisemmin³², keisari Ioannes Komnenoksen määräyksestä.³³ Aristenoksen kommentaarit eroavat rakenteellisesti ja ovat huomattavasti lyhyempiä verrattaessa Zonaraksen ja Balsamonin kommentaareihin. Syy tälle löytyy Aristenoksen käyttämästä alkuperäislähteestä. Aristenos käytti kommentaariensa pohjana kanonien *Synopsista* kanonien *Syntagman* sijaan.³⁴

Kolmannelle kanonien eksegeetille, Balsamonille, oli Aristenoksen tavoin uskottu lainvartijan titteli (νομοφύλαξ). Lisäksi hän oli vastuussa virallisista kirkon asiakirjoista (χαρτοφύλαξ). Hänen kirjallinen tuotantonsa sitä vastoin on laajin verrattaessa kahteen edellä mainittuun kanonistiin. Balsamonin tärkeimmät teokset ovat 14 lukua sisältävän *Nomokanonisen* lakikokoelman ja kanonien hermeneuttiset tulkinnat. Balsamon kirjoitti *Nomokanonin* kommentaarit keisari Manuel Komnenoksen sekä patriarkka Mihail III tilauksesta tarkoituksenaan selvittää, olivatko *Nomokanonissa* mainitut lait hänen aikansa vielä voimassa.³⁵ Balsamon sai *Nomokanonisen* työnsä valmiiksi vuoden 1177 aikana ja kanonien kommentaarit patriarkka Manuelin kuoleman jälkeen vuonna 1180, tosin hän jatkoi kommentaariensa parantelua aina kuolinvuoteelleen saakka. Balsamon käytti niin *Basilikan* lakeja, keisari Justinianoksen novelleja kuin patriarkkojen säädöksiä kommentaariensa pohjana.³⁶

Balsamonin eksegeesejä voidaan pitää ansiokkaina niiden monimuotoisuuden vuoksi. Hänen metodologiansa ydinkohdat perustuvat tekstin mukailuun, vaikeiden käsitteiden tulkittamiseen, viittaamiseen syihin, jotka johtivat tietyn asetuksen säätämiseen, historialliseen viitekehykseen, joissa ne syntyivät, samankaltaisten kanonien vertailuun, sekä niiden tapausten painottamiseen, jotka olivat ristiriidassa sen aikaisten määräysten kanssa.³⁷ Balsamonin ansioksi on pitkään luettu myös *Codex Sinaiticus 1117* –kokoelmasa esiintyvä *Nomokanonin* toisinto, sillä kyseinen käsikirjoitus kulkee hänen nimellään. Tosiasiassa sen kirjoittaja on tuntematon. *Codex Sinaiticus* avautui suuremmalle tutkijakunnalle vasta vuonna 1911 Vladimir Beneševitšin julkaistua pyhän Katariinan luostarista kokoamiaan käsikirjoituksia.³⁸

Trullon 54. kanonin tulkintaongelmia

Kanoneita tutkittaessa ja tulkittaessa lähteiden valinnalla on ratkaiseva rooli. Lähteiden analyysi kielitieteellisin metodein ja tekstien vertailuin antaa luotettavan lähtökohdan tutkimukselle, jossa edetään teoreettiselta tasolta yksityiskohtiin ja yksityiskohdista yleistyksiin. Lisäksi uudet lähdelöydökset mahdollistavat relevanttien päätelmien saavuttamisen historian tutkimuksen saralla.³⁹ Seuraavassa tarkastelen Trullon 54. kanonin suomennoksessa käytämää sanaa ”veljentytär” ja sen suhdetta polveutumisen linjamalliin osana avioestettä kanonisessa oikeudessa.⁴⁰

Edellä mainitun kanonin mukaan ”[...] se, joka yhdistyy avioliiton yhteyteen veljentyttärensä kanssa, [...] langetkoon seitsenvuotissäännön alaiseksi [...]”.⁴¹ Kanonin käyttämä sana ”veljentytär” määrittää siis kaukaisimman sukulaisuussuhteen, jossa avioliiton solmiminen on kielletty.

Kanonien suomennoksen lähteenä on käytettä piispa Nikodimin serbiankielisen teoksen venäjännöstä. Nikodim itse käytti nähtävästi lähteenään *Sääntöjen kirjaa* (Книга правил), jossa veljentytär oli käännetty ”дщерь брата” *Nomokanonin* käyttämän ”брату чадъ” sijaan.⁴² Kanonien alkuperäislähde puhuu tässä yhteydessä termillä ”τιῆ οἰκειᾶ ἐξᾰδέλφῃ”⁴³, joka antaa toisen tulkinnan kanonin suomennokselle. Edellisen kreikankielinen vastine ”veljentyttärelle” on ”ἐξᾰδέλφῃ”, joka tässä yhteydessä tarkoittaa serkkua. On arvioitu, että sana ”ἐξᾰδέλφῃ [ἐξᾰδελεφος]” otettiin käyttöön kreikan kielessä aikana, jolloin oli tapana keksiä kokonaan uusia kirjakielen sanoja, joita oli siihen asti käytetty vain puhekielessä.⁴⁴ ”Ἐξᾰδέλφῃ” ei esiinny myöskään muissa säännöissä ennen Trullon 54. kanonia. Bysanttilaisen lain terminologiassa se tavattiin ensimmäisen kerran *Ecloga* –lakikokoelmassa. Trullon konsiilin ja *Eclogan* ilmestymisen jälkeen sanaa ”ἐξᾰδέλφῃ,-[ός]” ryhdyttiin käyttämään yleisesti bysanttilaisissa lakikokoelmissa, joissa sen käyttö tarkoitti aina serkkua.⁴⁵

Määritellessään sukulaisuussiteitä osana avioliiton esteitä kanonit haluavat varmistaa, että toisilleen sukua olevat henkilöt eivät avioliittoon solmimaan aiheuta sekaannusta sukulaisuusterminologiassa. Tällä tarkoitetaan sitä, ettei avioliitto muuttaisi puolisoitten sukulaisuusnimikkeitä ja luonnollista suhdetta osapuolten välillä. Vanhemmat sukulaiset eivät voi ottaa nuorempien paikkaa ja päinvastoin. Periaate tällaiselle järjestykselle on nähtävästi peräisin Basileios Suuren 87. kanonista, jossa kysytään: ”Sillä mitä nimityksiä syntyvistä jälkeläisistä käytettäisiin? Kutsuttaisiinko heitä toistensa sisariksi

(ἀδελφούς) vai serkuiksi (ἀνεψιούς)? Molempia nimiähän voidaan käyttää [...].⁴⁶ Zonaras selventää kyseisen säännön selityksessään, että serkkuja, joista hän itse käyttää nimitystä "ἐξάδελφοί", kutsuttiin Basileioksen aikakaudella nimellä "ἀνεψιοί" (πολλαχῦ δὲ εὐρηνται παρὰ τοῖς παλαιοῖς τῷ τῶν ἀνεψιῶν καλούμενοι ὀνόματι οἱ ἐξάδελφοί).⁴⁷

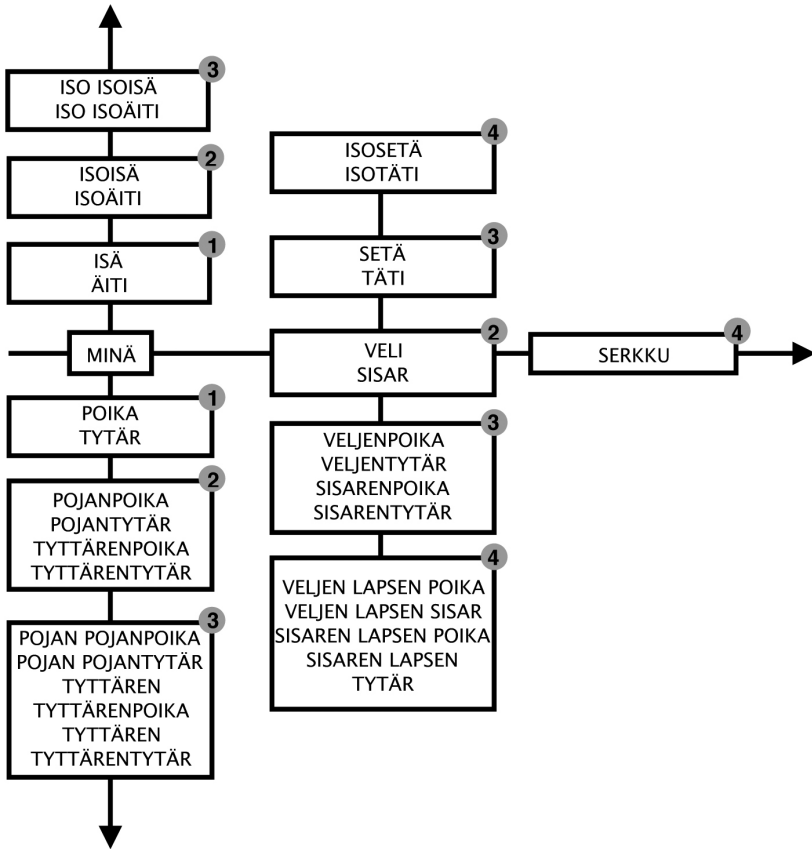
Sukulaisnimiterminologia voi muuttua esimerkiksi tilanteissa, joissa setä ja sisarenpoika (tai veljenpoika) solmivat avioliiton kahden siskoksen kanssa. Heidän avioliittonsa johtaa tilanteeseen, jossa ensiksi mainitut ovat edelleen kytköksissä toisiinsa verisitein, mutta ovat nyt myöskin lankoja keskenään kahden perheen kautta (*ex digenia*). Heidän vaimonsa pysyvät siskoksina, mutta heistä tulee nyt myös täti ja sisarentytär (tai veljentytär) toisilleen. Sedän lapsista tulee sisarenpoikia (tai veljenpoikia) hänen sisarenpojalleen (veljenpojalleen), kuten myös serkkuja. Sisarenpojan (veljenpojan) lapsista tulee sisarenpoikia (veljenpoikia) sedälleen ja lapsenlapsia *ex digenia* isänsä kautta.⁴⁸

Myöhemmin bysanttilaisessa laissa sanan "ἐξάδελφη" yhteyteen liitettiin numerojärjestys tarkentamaan mistä serkusta oli kyse, siispä "ἐξάδελφη πρώτη" tarkoitti ensimmäistä serkkua, "ἐξάδελφη δευτέρα" toista, eli suomeksi pikkuserkkua. Slaavinkielinen *Nomokanon* seuraa loogisesti kreikan kieltä ja kääntää tämän numerojärjestyksen sanoilla "сестрина первая сестра" ja "второсестрина".⁴⁹

Ekumeenisten patriarkkojen päätöksissä sana "ἐξάδελφη,-[ός]" esiintyy ensimmäisen kerran patriarkka Sisinnios II:n tomos-asiakirjassa, joka kielsi serkus- ja läheiset sukulaisavioliitot.⁵⁰ Myös Konstantinopolin patriarkka Demetrios määritteli 1200-luvulla selkeästi sallitut ja kielletyt sukulaisuussuhteet avioliittoon astuttaessa.⁵¹ Näiden pohjalta ortodoksisen kirkon kanonisessa oikeudessa lasketaan, että 1) aviomies ja vaimo eivät muodosta erillistä sukulaisuusastetta, sillä heidän katsotaan olevan yhtä; 2) heidän lapsensa ovat aina ensimmäisessä sukulaisuusasteessa vanhempiinsa; ja 3) veljet ja sisaret ovat aina toisessa sukulaisuusasteessa toisiinsa, vaikka heillä olisi eri isä ja äiti.⁵²

Oheisessa kaaviossa pyritään edellä kuvatun perusteella hahmottamaan kiellettyjä sukulaisuussiteitä lineaarisessa ja lateraalissa linjassa neljänteen asteeseen, joka muodostaa Trullon 54. kanonin mukaan avioesteen.⁵³

Jos otamme huomioon, kuinka tarkastelemamme sana on historian aikana käännetty bysanttilaisissa kirkollisissa säädöksissä ja lakiteksteissä, ei ole epäilystäkään siitä, etteikö sanalla "ἐξαδέλφῃ" olisi tarkoitettu serkkua – tätä voidaan pitää *communis opinio doctorum*. Sana "veljentytär" on siis päätynyt kanonien suomennokseen virheellisesti suomennettuna ja antaa väärän kuvan sallitusta sukulaisuussuhdeasteesta avioliittoa solmittaessa. Trullon säädöksen oikeampi käänнос kieltää siis avioliiton ensimmäisen serkun kanssa,

toisin sanoen lateraalisen linjan neljännessä verisukulaisuusasteessa, eikä suinkaan kolmannessa, kuten nyt annetaan ymmärtää. Verisukulaisuus on kuitenkin vain yksi puoli sukulaisuuden määritelmässä. Se, mitä edellä on esitetty verisukulaisuussiteistä, pätee luonnollisesti myös adoptioihin. Kirkko kiinnittää erityistä huomiota myös ihmisten välisiin hengellisiin suhteisiin. Kastettavan ja kummin muodostamaa hengellistä sidettä on jossain määrin pidetty jopa luonnollista sukulaisuutta tärkeämpänä. Kirkon kanonisessa perinteessä se muodostaa yhtä lailla esteen avioliitolle.⁵⁴

Trullon 54. kanonin tarkoituksena on mielestäni myös osoittaa, että perhe on aina osa laajempaa kokonaisuutta. Ranskalaisen antropologin ja filosofin Claude Lévi-Straussin (1908–2009) mukaan perheen välttämätön edellytys oli avioliitto, eikä aviopuolisoita hänen mukaansa missään tunnetussa yhteiskunnassa etsitty oman perheen sisältä. Lévi-Strauss asetti myös pojan suhteen äitinsä veljeen linjasukuteoriansa keskipisteeksi sillä perusteella, että ”yksinkertaisimmissa sukulaisuusjärjestelmissä” hän oli pojan tulevan vaimon isä. Lévi-Straussille aviojärjestelmissä on tärkeintä logiikka ja periaatteet, joiden avulla sukulaisuusterminologia ja avioliittojen solmimisen säännöt voitiin selittää saman, johdonmukaisen järjestelmän osiksi.⁵⁵

Loppupohdintaa

Katsaukseni tarkoituksena ei ollut tässä yhteydessä pohtia laajemmin Bysantin normatiivista perinnettä ja historiaa, tarkastella yksityiskohtaisesti kanonien tärkeyttä kirkolle, tai pohtia, mitkä säädökset ovat menettäneet käytännön merkityksensä nykypäivänä. Nämä ovat varsin ajankohtaisia teemoja. Näiden sijaan halusin keskittyä tärkeimpien kanonisen oikeuden lähteiden esittelyyn sekä kanonien terminologian käännösproblematiikkaan yhden esimerkkitapauksen kautta. Tarkoitukseni ei ollut puuttua kaikkiin käännösvirheisiin, jotka esiintyvät apostolien ja ekumeenisten kirkolliskokousten kanonien suomennoksissa.

Kuten voi huomata, käännösvirhe voi vaikuttaa merkityksen muuttumiseen. Kun kyseessä on teos, joka jo itsessään on käännöksen käännös, ovat epätarkkuudet todennäköisiä. Kirkollisten tekstien – joita myös kanonit edustavat – kääntämisen keskeinen lähtökohta on mielestäni opillisen sanoman pukeminen toiselle kielelle niin, ettei sen sanoma ja sisältö muutu teologisesti. Eri aikoina on toki ollut eri käännösperiaatteita ja käännöksiä on tehty hy-

vinkin moni eri tavoin. Kieli myös elää ja muuttuu. Jo pelkästään tästä syystä tarvitaan tekstin tarkistusta tietyin väliajoin. Tämä tehtävä ei koskaan ole helppo, etenkin kun kyse ei ole pelkästään käännöskielen hyvästä viljelystä, vaan kanonienkin kohdalla ollaan tekemisessä teologian kanssa. Kanonit tulisi selvyiden ja täsmällisyyden vuoksi kääntää alkukielen valideista lähteistä, joiden pohjalta sisällöltään oikeat ja kielellisesti ymmärrettävät ilmaisut voitaisiin toteuttaa.

Käännökseen liittyvillä epätarkkuuksilla ei mielestäni ole ratkaisevaa merkitystä *Ortodoksisen kirkon kanonit selityksineen* –teoksen varsinaisen tavoitteen kannalta. Tohtori Inkinen tulkitsi ja käänsi piispa Nikodimin teoksen kanonit niin kuin hän ne ymmärsi, emmekä tiedä, oliko hän tietoinen jo käännöksen lähdetekstissä esiintyvistä virheistä. Ilman hänen panostaan kyseistä teosta ei olisi ehkä koskaan suomennettu. Teoksella on näin ollen myös suuria ansioita – ennen kaikkea tietysti se, että kanonisen oikeuden alalla on aikoinaan saatu teos suomenkielisen lukijakunnan ulottuville. Loogisuuden kannalta olisikin ollut suotavaa suomentaa myös Nikodimin teoksen toinen osa – *Paikallissynodioiden ja pyhiin isien kanonit selityksineen*. Tärkeä toimitustyö on siis jäänyt kesken, harvat ovat sitä kaivanneet ja vielä harvempi joukko on tietoisia tämän teoksen olemassaolosta.

Trullon 54. kanonin analyysissä on haluttu selvittää sukulaisuuden roolia osana avioesteitä. Kanonin laatijat ovat oletettavasti tiedostaneet, että keskenään sukulaisia olevilla vanhemmilla oli muita suurempi riski saada epätervettä jälkikasvua, sillä puoliset ovat voineet saada samaa sairautta aiheuttavan perintötekijän yhteisiltä esivanhemmiltaan. Ensimmäisten serkusavioliittojen kohdalla tämä voi teoriassa merkitä ¼ riskiä. Lähisukulaisten avioliitot on tabu kaikissa sivilisaatioissa. Voisi olettaa, että lähisukulaisten avioliittojen aiheuttama geneettinen sukurasite eli tiettyjen perinnöllisten tautien lisääntyminen ja niiden yhteys sukulaisavioliittoihin on ymmärretty jo primitiivisissä yhteisöissä ja ne on kielletty heimon tai klaanin elinkelpoisuuden säilyttämisen nimissä. Perinnöllisten tautien on myöhemmin tiedetty myös jakautuvan tietyille alueille muita enemmän. Tällöin vanhempien ja yhteisten isoisovanhempien syntyseudulla voi olla merkitystä avioliittoa solmitaessa.

Nykypäivänä moderni biolääketiede ja genetiikka nostavat esille uudentyyppisiä eettisiä kysymyksiä kanonin esittämästä avioesteestä. Geenitutkimuksen tekemät ”geeniseulonnat” auttavat meitä ymmärtämään paremmin periytyviä sairauksia. Samalla ne mahdollistavat myös ihmisen perimään

puuttumisen, joka teoriassa voi vähentää lähisukulaisten välisten avioliittojen riskiä perinnöllisten sairauksien ja terveen jälkikasvun varmistamisen osalta. Tämä puolestaan nostaa eettiset kysymykset uudella tavalla tutkimuksen fokukseen. Tässäkään luonnontiede eli genetiikka ei siis selviä ilman teologista ja filosofista etiikkaa, joka vaatiikin jo laajempaa, perusteellisempaa tutkimusta.

Viitteet

- ¹ Kuudennen ekumeenisen kirkolliskokouksen 38. kanoni. *Péridès* 1962, 172–173. Bysantin luostareiden historiassa on useita tapauksia, jolloin niiden hallintoon vaikutettiin maallisen oikeusnormiston kautta. Esimerkkinä tästä on eräs keskiaikainen bysanttilainen dokumentti, jonka mukaan luostareilla tuli olla – omavaraisuudesta johtuen – taloudellista voittoa tuottavia rakennuksia ja omaisuuksia. Kirkollinen omistusoikeus (κτιητορικὸν δίκαιον) ja vastuu kirkollisista rakennuksista johti Palaiologosten dynastian aikana tapauksiin, jolloin keisari – omistusoikeuden käyttäjänä – pyysi patriarkaatin synodia muuttamaan taloudellisesti kannattamaton miesluostari naisluostariksi (*Mitsiou* 2013, 165; ks. myös *Haldon* 2010, 169–170). Vrt. Neljännen ekumeenisen kirkolliskokouksen 4. kanoniin, jonka mukaan ilman kaupungin piispan puolta, tietämystä tai lupaa [παρὰ γνώμην τοῦ [...] ἐπισκόπου] ei kukaan eikä missään [μηδένα μὲν μηδαμοῦ] saanut perustaa luostaria [μηδὲ συνιστᾶν] tai rukoushuonetta [εὐκτιήριον οἶκον]. *Péridès* 1962, 72–73.
- ² *Stolte* 2009, 78.
- ³ *Stolte* 2009, 77, 79. Bysanttilaisen lain tutkimuksessa on pitkään keskusteltu siitä, edustiko bysanttilainen laki roomalaista lakia ja halusivatko historioitsijat kirjoittaa roomalaisen lain historiaa käyttäen bysanttilaisia lähteitä apunaan vaiko itsenäistä Bysantin valtakunnan lain historiaa.
- ⁴ *Μεδведев* 2001, 6–7. Justinianoksen suhde lakia kommentoivaan kirjallisuuteen on kaksijakoinen. Lain 21. kappale (constitutio Tanta) antaa ymmärtää, että kaikki kommentaarikirjallisuus olisi kielletty. Tutkijoiden parissa on kuitenkin yleistymässä näkemys, jonka mukaan Justinianos olisi ainoastaan kieltänyt kommentaarien lisäämisen alkuperäiseen lakikokoelmaan välttääkseen lakien aitoutta koskevat kiistakysymykset. *Τρωιάνοσ* 2013, 74.
- ⁵ Ks. kriittinen editio: *Burgmann, L.* Ecloga Basilicorum (Frankfurt am Main, 1988); *Burgmann, L.* Ecloga, Das Gesetzbuch Leons I und Konstantinos V. (Frankfurt am Main, 1983).
- ⁶ *The Oxford Dictionary of Byzantium* 1991, 353, 672, 703, 1191–1193.
- ⁷ *Μπουρδάρα* 1987, "Πρόλογος", 1–2.
- ⁸ Ks. *Византийский Временник* 10, 12, 13, 17, 19, 20 (С.-Петербург, 1903–13); Ks. *Archives de l' Athos I–XVII* (Paris, 1937–1991).

- ⁹ Käsikirjoituksia, jotka sisältävät Konstantinopolin patriarkaatin piispojen synodille osoitettuja tai patriarkkojen itsensä kirjoittamia dokumentteja vuosilta 1315–1402. Merkittävät käsikirjoituskokoelmat sijaitsevat Itävallan kansalliskirjastossa (ÖNB, *Codices Vindobonenses historici graeci* 47 ja 48). Ks. *The Register of the Patriarchate of Constantinople: An Essential Source for the History and Church of Late Byzantium* (Wien, 2013). Tärkeimmät patriarkaatin rekisterin lähdejulkaisut ovat: *Miklosich, F. & Müller, J. Acta et diplomata Graeca medii aevi I–II* (Wien, 1860–1862); *Hunger, H. & Kresten, O. Das Register des Patriarchats von Konstantinopel* (Wien, 1981). Ks. myös *Grumel, V., Darrouzès, J. & Laurent, V. Les registres des actes du Patriarcat de Constantinople I–VII* (Paris, 1971–1991); *Dölger, F. Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches I–V* (München-Berlin, 1960–1977).
- ¹⁰ Paleografia on vanhojen kirjoitustyylien tutkimusta, lukemista ja tulkintaa. Tämä mahdollistaa niiden ajoittamisen ja paikallistamisen. Kodikologia puolestaan on käsinkirjoitetun kirjan kokonaisvaltaista tutkimusta tarkoituksena yhdistää kirjoitusmateriaalin, kirjoituksen, koristelun, tekstin ja sidoksen antama tieto. Ks. *The Oxford Handbook of Papyrology* (New York, 2009).
- ¹¹ *Medvedev* 2001, 8.
- ¹² Tässä artikkelissa käytetyn kirjallisuuden lisäksi katso esim. *Macrides, R. Nomos and Kanon on Paper and in Court. – Church and People in Byzantium*. Ed. R. Morris. (London, 1991); *Pitsakis, K. Ius graeco-romanum et normes canoniques dans les eglises de la tradition orthodoxe. – Incontro fra canoni d’Oriente e d’Occidente 1*. (Bari, 1994).
- ¹³ *Taft* 2008, 80. Normit ja järjestys heijastuivat myös muun muassa kirkon ehtoollisrituaaleissa. Tämä on nähtävissä esimerkiksi *Apostolisessa konstituutiossa*, *Johannes Krysostomoksen Saarnoissa* ja *Pseudo-Dionysioksen Kirkollisessa hierarkiassa*.
- ¹⁴ *Gazet* 2012, 169. Lainsäädäntövallan ja toimivallan välillä on bysanttilaisessa kontekstissa lopulta hankala tehdä ehdotonta, selkeää eroa kirkolliseen ja maalliseen. Bysanttilainen laki voitaisiin pikemminkin nähdä sekavana kirkollisen ja siviililain amalgaamina. Siviilioikeus on Bysantin historian aikana kattanut laaja-alaisesti eri asioita, mukaan lukien kirkollisia. Samalla kirkolliset tuomioistuimet käsitelivät aika ajoin ei-kirkollisia asioita. *Stolte* 2009, 78.
- ¹⁵ *Périclès* 1962, 120–125.
- ¹⁶ *Périclès* 1962, 245–248.
- ¹⁷ *Nomokanonin* slaavinkielisen käännöksen arvellaan ajoittuvan 1200-luvun alkupuolelle Balkanille. Serbian ensimmäinen arkkipiispa Savva teki siitä kirkkonsa virallisen kanonisen oikeuden säädöskokoelman, johon kuului 64 otsaketta. *Nomokanon* levisi sittemmin Bulgarian ja Serbian kautta Kiovan Venäjälle. *Nomokanon*ia alettiin kutsua nimellä *Kormtšaja kniga* ja se sai laajemman oikeudellisen aseman ainoastaan Novgorodissa. Siellä kirkolliset lait liitettiin yhteen maallisen lakikoodeksin kanssa 1200-luvulla, jolloin ne tulivat myös osaksi novgorodilaista perustuslakia. Novgorodin piispan lainkäyttövalta ei rajoittunut tämän jälkeen vain kirkollisiin hallintotehtäviin. Se ulottui koskemaan myös maallista tuomioikeutta

- ja ulkopoliittikkaa muiden Kiovan Venäjän ruhtinaskuntien kanssa. *Σκανος* 1978, 15, 23, 123, 223.
- ¹⁸ *Бенешиевич* 1905, VIII. 800-luvun loppupuolella 14-lukuinen *Nomokanon* päivitettiin, ellei yksinomaan, niin suurelta osin patriarkka Fotioksen toimesta. Kuriositeettina mainittakoon kohta I. 11, jossa *Nomokanonin* laatija esittää väittämän, että maallinen ja kanoninen laki olisivat ristiriidassa keskenään [Σημείωσαι ὅτι ἀντινομοθετεῖ διάταξις τῶ κανόνι]. Kyseinen kohta tuntuu varsin irralliselta jo siksi, ettei laatija argumentoi väittämänsä sen enempää – mitkä kanonit ja mitkä maalliset lait oikein olivat ristiriidassa? *Stolte* 1997, 123.
- ¹⁹ Spyros Troianoksen mukaan 14-lukuinen *Nomokanon* olisi julkaistu viimeistään ennen keisari Herakleoksen kuolemaa vuonna 641 (*Troianos* 2012a, 139). Kriittisistä editioista voidaan mainita *Ράλλη* 1852, T. I, 5–535 sekä *Бенешиевич, В. Древне-Славянская Кормчая XIV титулов без толкований* (С.-Петербург, 1906).
- ²⁰ *Σύνταγμα κατὰ στοιχείων* pitää sisällään pääosin aakkosjärjestyksessä olevia kirkollisia säädöksiä, mutta myös niitä lakeja, jotka olivat tarpeellisia sen ajan papistolle. Se sijoitetaan vuosien 1280–1350 välille. Ks. *Ράλλη* 1859, T. 6, 1–518; Synopsis: *Ράλλη* 1854, T. 4, 432–445; 427–443; ja *Alexandrov, V. – The Syntagma of Matthew Blastares. The Destiny of a Byzantine Legal Code Among the Orthodox Slavs and Romanians 14-17 Centuries* (Frankfurt am Main, 2012).
- ²¹ Vrt. Beneševitsin käyttämiin 40 käsikirjoitukseen. *Бенешиевич* 1913, IV.
- ²² Systemaattinen kanonien kokoelma 600-luvun puolivälistä, joka on jaoteltu sisällön mukaan 50 otsakkeeseen. *Oxford Dictionary of Byzantium* 1991, 1990.
- ²³ *Медведев* 2006, 277, 288, 292–293. Muun muassa Albert Einstein oli yksi kansainvälisistä tiedemiehistä, joka vaati Beneševitsin vapautusta Solovetskista. *Медведев* 2006, 281–283, 289.
- ²⁴ *Périclès* 1962, IX–X, 2. Joannou piti myös velvoitteenaan Rooman kirkkoa kohtaan hyväksyä vuoden 869–870 Konstantinopolin kirkolliskokouksen kanonit laitokseensa ekumeenisina, vaikka bysanttilaiset säädöskokoelmat eivät niitä tunnusta sellaisina, ainakaan virallisesti.
- ²⁵ *Τρωιάνος* 1991, 20–21.
- ²⁶ *Ohme* 2012, 27. Nykyisin sitä säilytetään Kreikan Kansalliskirjastossa numerolla 1372.
- ²⁷ *Τρωιάνος* 1991, 20.
- ²⁸ *The Oxford Dictionary of Byzantium* 1991, 663.
- ²⁹ *Красножен* 1911, 129–130.
- ³⁰ *Τρωιάνος* 2011, 354. Kyseisessä kanonissa hän muun muassa puhuu toisesta avioliitosta viitaten hallitsijaan: “[...] δευτερογαμήσαντι βασιλεῖ [...]” *Ράλλη* 1853, T. III, 80.
- ³¹ *Τρωιάνος* 2011, 355.
- ³² Hengellisen valistusseuran toimesta Moskovassa vuosina 1876–1880 venäjän kielelle käännetyt Aristenoksen, Zonaraksen ja Balsamonin kommentaarit eivät noudata tätä kronologista jaottelua editioissaan, vaan asettavat Zonaraksen ennen Aristenosta. Tunnettu venäläinen kanonisti A. Pavlov kritisoi sittemmin tätä

valintaa mielipiteenvaihdossa teosten toimittajan, Moskovan hengellisen akatemian kanonisen oikeuden professorin A. Lavrovin kanssa. Павлов 1896, 172.

- ³³ Eräässä moskovalaisessa 1100-luvulle ajoittuvassa Aristenos-käsikirjoituksessa (GIM Syn.gr. 319) viitataan suoraan 13. pergamenttisivun otsikossa Ioannos Komnenokseen: "Νομοκάνονον [...] ἐρμηνευθὲν προτροπή τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, παρὰ τοῦ λογιωτάτου διακόνου τῆς τοῦ Θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας καὶ νομοφύλακος κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Ἀριστηνοῦ". Владимир 1894, 454.
- ³⁴ Τρωιάνος 2011, 357.
- ³⁵ Медведев 2001, 489–490.
- ³⁶ Красножен 1911, 183. Monet Justinianoksen jälkeisistä lakisäädöksistä ovat säilyneet meidän päiviimme saakka juuri Balsamonin kommentaareissa. Tällaisia säädöksiä arvioidaan olevan 27. Tämä on luonnollisesti perusteltavissa sillä, että Balsamonilla "dokumenttien vartijan" asemassa oli pääsy kyseisiin käsikirjoituksiin. Troianos 2012b, 182.
- ³⁷ Beck 1981, 18, 20, 59.
- ³⁸ Perusteellisemmin *Codex Sinaiticus 1117* -kokoelmaa ja erityisesti sen *Basilikan* lakeja ovat tutkineet Spyros Troianos ja Viktor Tiftixoglu, tosin heidän kirjoituksissaan ei viitata Beneševitšin vuonna 1911 julkaisemaan työhön kertaakaan. (Tiftixoglu 1993, 137–139. Vrt. Troianos 2012b, 183). Mielenkiintoisena yksityiskohtana mainittakoon, että Beneševitš julkaisi *Codex Sinaiticus 1117*:n sivulla 203 löytyneen kirjoituksen koodeksin kohtalosta vuosien 1468–1473 välillä. Бенешевич 1911, 268.
- ³⁹ Jo 1900-luvun alussa, venäläisen kanonistiikan kulta-aikana, kanonisessa oikeudessa voitiin professori Gortšakovin näkemyksen mukaan käyttää useampaa eri tutkimusmetodia. Teoreettinen metodi (saks. *Allgemeines Kirchenrecht*) on alkujaan saksalaista perua. Sitä innoitti 1900-luvun alussa filosofis-rationaalinen koulukunta ja se tarkastelee kanonista oikeutta puhtaasti teoreettisesta näkökulmasta. Se ei kuitenkaan ota huomioon sitä, kuinka teoreettiset päätelmät vastaavat käytännössä kirkollista ja oikeudellista elämää. Vertailevaa metodia käytetään, kun vertaillaan tiettyä kirkollista instituutiota esimerkiksi kahden eri kirkon välillä. Historiallinen metodi puolestaan tarkastelee ja selvittää eri instituutioiden kehitystä sekä niiden ymmärrystä ja suhdetta muun muassa juridiseen instituutioon. Горчаков 1909, 23–25.
- ⁴⁰ Ekumeenisten kirkolliskokousten ja pyhien apostolien kanonit suomensi hallitusneuvos, teologian tohtori Antti Inkinen jo 1930-luvulla. Käännös oli lainattavissa kirkollishallituksesta muutaman kappaleen jäljenteenä. Piironen 2005, 116.
- ⁴¹ *Ortodoksisen kirkon kanonit selityksineen* 1981, 393. Vrt. kreikankieliseen tekstiin: "[...] τὸν τῆ οἰκεία ἑξαδέλφῃ πρὸς γάμου κοινωνίαν συναπτόμενον [...] ὑπὸ τὸν τῆς ἐπταετίας πίπτει κανόνα [...]". Périclès 1962, 191–192.
- ⁴² Venäjällä vuonna 1839 julkaistu kanonien kokoelma, joka korvasi slaavinkielisen *Nomokanonin*.
- ⁴³ Павлов 1897, 162. Vrt. *Sääntöjen kirjan* käännöstä latinankieliseen "fratris sui filia [matrimonii focietatem coierit]" käännökseen. Троицкий 1929, 291.

- ⁴⁴ *Périclès* 1962, 191.
- ⁴⁵ Phrinichi, roomalaiskauden kirjailija, neuvoa teoksessaan *Epitome diction atticarum sive ecloga*, että sen, joka haluaa puhua arkaaisella tavalla, tulisi välttää hänen seuraavaksi luettelemaansa sanoja ja lauseita. Lopuksi hän mainitsee, että sanan "ἑξάδελφός" sijasta tulisi käyttää sanaa "ἀνεψιός" (*Λαυκαρεῖς* 1869, 97). Kuuluisan kreikkalaisen oppineen Byzantios Skarlatoksen sanakirja määrittelee serkun seuraavasti "ὁ υἱὸς τοῦ ἢ τῆς ἀδελφ. [...], ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἢ τῆς θείας". Veljenpojasta/veljentyttärestä käytetään termiä "ἀδελφιδουός,-[ῆ]" ja serkusta "ἀνεψιός,-[ᾶ]". *Σκαρλάτος* 1852, 445.
- ⁴⁶ *Epanagoga* XVI, 4: "Ἄλλ' οὐδὲ τὴν τούτων ἐκγόνην, εἰ καὶ μάλιστα τετάρτου εἰσὶ βαθμοῦ, ἐξ οὗ δὴ βαθμοῦ δύνανται τις λαμβάνειν πρὸς γάμον, οἷον τὴν θυγατέρα τοῦ θεοῦ ἢ τῆς θείας, τουτέστι τὴν ἑξάδελφον [...]" *Zachariae* 1852, 110; Vrt. *Павлов* 1897, 162.
- ⁴⁷ *Pyhien isien kanonit* 1986, 68; *Ράλλη-Ποτλῆ* 1854, T. IV, 263.
- ⁴⁸ *Ράλλη-Ποτλῆ* 1854, T. IV, 267.
- ⁴⁹ *Heikkilä* 2015, 61.
- ⁵⁰ *Павлов* 1897, 162.
- ⁵¹ *Ράλλη* 1855, T. V, 11–19.
- ⁵² *Ράλλη* 1855, T. V, 422–423.
- ⁵³ "Δύο ἀντάδελφοί, διότι ἐκ δύο γεννήσεων προέρχονται, καὶ δύο ἀποτελοῦσι βαθμούς". *Ράλλη* 1855, T. V, 422.
- ⁵⁴ Toisen tulkintateorian mukaan, jonka kehitti venäläinen emigranttikanonisti S. V. Troitski, sukulaisuussuhteet eivät ole esteenä avioliitolle jos: $M = S < 1$ ($M =$ avioliitto, $S =$ sukulaisuussuhde, $1 =$ yksilö). Sukulaisuussuhteet estävät avioliiton solmimisen jos $-M = S > 1$. Sukulaisuussuhteet sallivat avioliiton solmimisen erivapauden (dispensaaation) perusteella jos $\pm M = S = 1$. Avioliitto lähisukulaisten välillä on kielletty, sillä tällöin samaa verta on aina enemmän kuin muuta, eli $S > 1$. Tyttärellä on siis puolet isän verta, $S = 1 + 1/2$. Tyttärentyttärellä on neljännesosa isoisän verta, $S = 1 + 1/4$. Seuraavalla sukupolvella on kahdeksasosa isoisän verta, $S = 1 + 1/8$ jne. Toisaalta tässä murtoluku lähenee ykköstä, mutta käytännössä sillä ei ole merkitystä osapuolten ikäeron vuoksi. On vaikea kuvitella, että tyttärentytär menisi naimisiin isoisän kanssa, seuraavasta sukupolvesta puhumattakaan. Rinnakkaissukulaisuudessa veljen ja sisaren avioliitto on ehdottomasti kielletty, sillä heillä on ainoastaan vanhempiensa verta. Sedän ja veljentyttären avioliitto *et vice versa* ei myöskään ole sallittu, sillä tällöin $S = 1 + 1/2$, koska sedällä on samaa verta veljentyttären isän kanssa, mutta itse veljentyttärellä on vain puolet isänsä ja siten setänsä verta. Troitskin mukaan avioliitto puolisisarusten välillä, joilla on sama äiti tai sama isä, sekä avioliitto serkusten välillä on neutraali verisukulaisuuden kannalta, sillä $S = 1$. Esimerkiksi puolisisaruksilla, joilla on sama äiti, on vain puolet samanlaista verta, jonka he saivat samalta äidiltä. Toinen puolikas taas on saatu eri isiltä ja siten $S = 1/2 + 1/2 = 1$. Sama kaava pätee serkuksiin. Heidän isillään tai äideillään on samaa verta, mutta puolisoilla eri, joten serkuksilla on vain puolet samanlaista verta. *Τροϊκιῦ* 1929, 301–303.

- ⁵⁵ Heikkilä 2015, 76–77.
- ⁵⁶ Ks. Trullon 53. kanoni: *Périclès* 1962, 189–190. Balsamonin kommentaari kyseiseen kanoniin: *Πάλλη-Ποτλή* 1852, T. II, 428–431. Myöhemmin Balsamon vastasi kirjjeessään Aleksandrian patriarkka Markos III:lle, jossa hän viittasi Konstantinopolin patriarkka Nikolaoksen asetukseen, että hengellisen sukulaissiteen polveutumisen tulisi laskea samalla tavoin kuin verisukulaissiteenkin: “γένεον σημείωμα συνοδικόν ἐπὶ τοῦ ἀγιωτάτου ἐκείνου πατριάρχου κυρίου Νικολάου κατὰ μῆνα Μάϊον τῆς ιε΄. ἐπινεμήσεως, ἐπὶ ἐρωτήσῃ τοῦ ὑπερτίμου ἐκείνου κυρίου Γρηγορίου τοῦ Ξηροῦ, διοριζόμενου τοῖς αὐτοῖς ὅροις συσφίγγεσθαι καὶ ὑφαπλοῦσθαι τὴν διὰ τῆς συντικνίας συστάσαν πνευματικὴν συγγένειαν, οἷς καὶ αἱ σωματικαὶ συγγένειαι περιορίζονται.” (*Πάλλη* 1854, T. IV, 482). Ks. lisää *Lynch J.* – Godparents and Kinship in Early Medieval Europe (New Jersey, 1986); *Bernhard J.* – Spiritual Kinship as Social Practice (Delaware, 2000).
- ⁵⁷ *Kaartinen* 1994, 80, 83.

Kirjallisuus

Beck, Hans-Georg

- 1981 *Nomos, Kanon und Staatsraison in Byzanz.* Österreichische Akademie der Wissenschaften. Wien.

Haldon, John

- 2010 *Byzantin historia.* Suom. Kaisa Sivenius. Toim. Mika Hakkarainen. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki.

Kaartinen, Timo

- 1994 *Polveutuminen, avioliitot ja sukulaisuuden kieli.* – Näköaloja kulttuureihin: antropologian historiaa ja nykysuuntauksia. Toim. Tapio Nisula. Gaudeamus. Helsinki. 72–90.

Mitsiou, Ekaterini

- 2013 *The Late Byzantine Female Monasticism from the point of view of the Register of the Patriarchate of Constantinople.* – *The Register of the Patriarchate of Constantinople: An Essential Source for the History and Church of Late Byzantium.* Ed. by Christian Gastgeber, Ekaterini Mitsiou, Johannes Preiser-Kapeller. Austrian Academy of Sciences Press. Wien. 79–90.

Ohme, Heinz

- 2012 *Sources of the Greek Canon Law to the Quinsext Council (691/2): Councils and Church Fathers.* – *The History of Byzantine and Eastern Canon Law to 1500.* Ed. by Wilfried Hartmann and Kenneth Pennington. The Catholic University of America Press. Washington, D.C. 24–114.

Ortodoksisen kirkon kanonit selityksineen

1980 Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo. Pieksämäki.

The Oxford Dictionary of Byzantium

1991 Ed. by Alexander P. Kazhdan. Oxford University Press. New York.

Périclès-Pierre Joannou

1962 Fonti. Discipline Générale Antique (IIe–IXe s.). T. I, 1. Tipografia Italo-Orientale "S. Nilo". Grottaferrata (Roma).

Pyhien isien kanonit

1986 Pyhien isien kanonit. Pieksämäki: Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo.

Stolte, Bernard

1997 A Note on the un-Photian Revision of the Nomocanon XIV Titulorum. – *Analecta Atheniensi ad Ius Byzantinum Spectantia* I. Ant. N. Sakkoulas. Athen-Komotini. 115–130.

2009 The Social Function of the Law. – *Social History of Byzantium*. Ed. by John Haldon. Wiley-Blackwell. West Sussex. 76–91.

Taft, Robert

2008 A History of the Liturgy of St. John Chrysostom. The Communion, Thanksgiving, and Concluding Rites. Vol. VI. Pontificio Istituto Orientale. Rome.

Tiftixoglu, V., Troianos, S.

1993 Unbekannte Kaiserkunden und Basilikentestimonien aus dem Sinaiticus 1117. – *Fontes Minores*, IX. Löwenklau-Gesellschaft. Frankfurt am Main. 137–179.

Troianos, Spyros

2012a Byzantine Canon Law to 1100. – *The History of Byzantine and Eastern Canon Law to 1500*. Ed. by Wilfried Hartmann and Kenneth Pennington. The Catholic University of America Press. Washington, D.C. 115–169.

2012b Byzantine Canon Law from the Twelfth to the Fifteenth Centuries. – *The History of Byzantine and Eastern Canon Law to 1500*. Ed. by Wilfried Hartmann and Kenneth Pennington. The Catholic University of America Press. Washington, D.C. 170–214.

Zachariae, C. E., Lingenthal, A.

1852 *Ecloga Leonis et Constantini, Epanagoge Basilii Leonis et Alexandri*. Lipsiae.

Бенешевич, В.

1905 Канонические сборники VII-века до 883. С.-Петербург.

1911 Описание Греческих Рукописей монастыря Святой Екатерины на Синае.

Том I. С.-Петербург.

- 1913 Синагога в 50 титулов и другие юридические сборники Иоанна Схоластика. С.-Петербург.

Владимир, Архимандрит

- 1894 Систематическое описание рукописей Московской Синодальной библиотеки. Част первая. Рукописи Греческия. Москва.

Гаген, С.

- 2012 Византийское правосознание IV–XV вв. Москва: Юрлитинформ.

Горчаков, М. И.

- 1909 Церковное право. Краткий курс лекций. Петербург.

Красножен, М.

- 1911 Толкователи канонического кодекса восточной церкви – Аристин, Зонара и Вальсамон. С.-Петербург.

Лашкарев, Н.

- 1869 Каким русским словом можно вернее выразить употребленное в 54-м правиле VI-го вселенского собора слово ἑξάδεκῆ. – Труды Киевской Духовной Академии. No. Июль. Киев. 96–107.

Медведев, И.

- 2001 Правовая культура Византийской империи. *Алетейя*. СПб.
2006 Петербургское византиноведение. Страницы истории. *Алетейя*. СПб.

Павлов, А. С.

- 1896 К вопросу о хронологическом отношении между Аристином и Зонарой. – Журнал Министерства Народного Просвещения. No. Январь. С.-Петербург. 172–199.
1897 Номоканон при Большом Требнике. Москва.

Троицкий, С. В.

- 1929 Значение слова “ἑξάδεκῆ” в 54 правиле Трулльского собора. – Труды IV-го съезда русских академических организаций за границей. Част 1. Белград. 291–304.

Щапов, Я.

- 1978 Византийское и южнославянское правовое наследие на Руси в XI–XIII вв. Москва: Наука.

Μπουρδάρα, Κ.

1987 Τό δίκαιο στα άγιολογικά κείμενα. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα. Αθήνα.

Ράλλη, Γ., Ποτλή, Μ.

1852-1859 *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων, ἐκδοθέν, σὺν πλείσταις ἄλλαις τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν διεπούσαις διατάξεσι, μετὰ τῶν ἀρχαίων ἐξηγητῶν, καὶ διαφόρων ἀναγνωσμάτων.* Τ. I-VI. Αθήνησιν.

Σκαρλάτος, Βυζάντιος

1852 Λεξικόν της ελληνικής γλώσσης. Τόμος Α'. Εν Αθήναις.

Τρωιάνος, Σ.

1991 *Ράλλη καὶ Ποτλή. – Το Βυζάντιο κατὰ τον 12ο αἰώνα. Κανονικό δίκαιο, κράτος καὶ κοινωνία.* Φοινίκη. Αθήνα. 17-24.

2011 *Οι πηγές του Βυζαντινού δικαίου.* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα. Αθήνα.

2013 *Ψηφίδες ιστορίας δικαίου απώτερης καὶ νεότερης.* Ηρόδοτος. Αθήνα.